

พุทธการกธรรม : กระบวนการเปลี่ยนผ่านเพื่อความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า* Buddhakaradhama : Transitional process for Buddhahood

สมบุญ ตาสนธิ**

Somboon Tasonthi

อาจารย์ประจำ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่, ประเทศไทย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Chiang Mai Campus, Thailand

Email : Sbtasonthi@gmail.com

Received: November 27, 2021

Revised: December 2, 2021

Accepted: December 3, 2021

บทคัดย่อ

สรรพสัตว์มีสภาพตกอยู่ในการเดินทางไปในวัฏฏสงสาร หรือ บ่วงแห่งภพภูมิ เพราะถูกอวิชชา และตัณหาเป็นเครื่องผลักดันให้เกิดและตาย ยากที่จะหนีภพชาติได้ วัฏฏสงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายที่ไม่สามารถรู้ได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดมาเพื่อเข้าถึงอริยสังขารขั้นสูงสุดสามารถหลุดพ้นออกจากบ่วงในวัฏฏสงสาร มีอิสรภาพคือพระนิพพาน พระองค์ได้ทำลายวัฏฏสงสารให้ขาดกระบวนการที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเรียกว่า “พุทธการกธรรม” แปลว่า ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธรูป มีองค์ประกอบด้วยกัน ๓ ประการ คือ (๑) การสะสมกุศลบารมี ๑๐ ประการไว้ในอดีตชาติ (๒) มีปัญญาบารมีในปัจจุบันชาติเต็มเปี่ยม (๓) มีปฏิจกสมุปปาทเป็นอารมณ์ ปฏิจกสมุปปาทจึงเป็นพุทธการกธรรมมีอำนาจที่สำคัญอุปถัมภ์ให้กับโพธิมรรคญาณและโพธิผลญาณเกิดขึ้น เรียกว่า อาสวักขยญาณ บรรดาพุทธธรรมทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นปัจจัยภายในมี ๒ ได้แก่ (๑) บารมี ๑๐ ประการ ในอดีตชาติ (๒) ปัญญาบารมีปัจจุบันชาติ และเป็นปัจจัยภายนอกมี ๑ ได้แก่ ปฏิจกสมุปปาทอารมณ์ เมื่อครบองค์ประกอบทั้ง ๓ นี้จึงเป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากพระโพธิสัตว์กลายเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

คำสำคัญ : พุทธการกธรรม; กระบวนการเปลี่ยนผ่าน; พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

Abstract

All living beings undergo endless cycles of samsara or the plane's existence of snare in various realms and forms of life, due to ignorance (Avidyā) and lust (Tanhā) continuously driven to the cycle of rebirth and death. It's hard to count the previous

* บทความนี้ได้พัฒนามาจากหนังสือสารนิพนธ์ พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี ๒๕๖๔ พิมพ์เผยแพร่ ในพิธีประสาทปริญญา ประจำปี ๒๕๖๔ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ระหว่างวันที่ ๘-๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๔

** ผศ.ดร.สมบุญ ตาสนธิ Asst.Prof.Dr.Somboon Tasonthi

lives. This saṃsāra has appearing at the beginning and the end unable to know. The Lord Buddha declared his resolution to liberation for a supreme of Noble Truth, achieved to escape from the snare of the cycle of birth and rebirth and having the freedom that is Nirvana. Consequently, he has destroyed the reincarnation cycle and leads to the process of becoming a Buddhahood which is called “**Buddhakaraka-dhamma**”, which means the Dharma that makes someone become the Buddha. There are three elements of Buddhakaraka-dhamma: (1) the accumulation of ten pārami (perfections) in the past life (2) the full wisdom in the present life (3) the reach of Patīccasamuppāda (Paṭīccasamuppāda). Therefore, the Buddhakaraka-dhamma is the most significant part of Patīccasamuppāda, which is very helpful for Bodhimakanyan (perfect knowledge or wisdom of a Buddha) and the Bodhiphonyan (transcendental nature of the Buddha's spiritual attainment), it is called Asavakkhayaṅgāna: (knowledge of the exhaustion of all mental intoxicants). There are three dharma are two internal factors: (1) Ten pārami in the past life (2) wisdom in the present life, and only one external factor, known as Patīccasamuppāda (Paṭīccasamuppāda). The transitional process for Bodhisattva to be Buddhahood will be completed when these three elements are complete.

Keyword: Buddhakaraka-dhamma; The transitional process; Buddhahood.

บทนำ

การเกิดเป็นสัตว์นั้นมีจุดเริ่มต้นจากไหน และจักไปสิ้นสุดตรงไหนนั้น ยากที่จะตัดสินหรือทำนายว่ามีจุดกำเนิดมาจากตรงนี้และจะไปสิ้นสุดตรงนี้ เมื่อคิดไม่ได้ คำนวณไม่ได้จึงมีที่มาของทฤษฎีอย่างหนึ่งคืออวจเณททฤษฎี กลุ่มลัทธิแนวคิดว่าตายแล้วก็ขาดสูญ สำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเบื้องต้นและเบื้องปลายแห่งการเกิดในวิภูฏสงสารว่า “อนมตโคคยํ ภิกขเว สํสാരํ ปุพฺผา โภภี น ปญฺญาตี อวิชชา นีวรณานํ สุตตํ ตณฺหาสญฺโยชนานํ สนฺธาวตํ สํสرتํ”^๑ แปลว่า “ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ที่สุดเบื้องต้นที่สุดเบื้องปลายไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้ถูกอวิชชาที่คิดขวาง ถูกตัณหาผูกไว้ วนเวียนท่องเที่ยวไป”^๒ ดังนั้น สิ่งที่ทำให้มีจุดเริ่มต้น และที่สุดแห่งการเกิด **ดังนั้น สรรพสัตว์จึงต้องมีภาพตกอยู่ในการเดินทางไปในวิภูฏสงสาร หรือ ภพภูมิแล้วภพภูมิเล่า สัตว์ที่ถูก**

^๑ ส.น. (บาลี) ๑๖/๑๒๔/๑๗๓.

^๒ ส.น. (ไทย) ๑๖/๑๒๔/๒๑๕.

อวิชาและตัณหาครอบงำไว้ผลักไสให้เกิดและตาย ยากที่คำนวณหรือคาดคะเนได้ ภาษาบาลีว่า “ปุณฺณโว” เกิดแล้วเกิดอีก หรือ “ภวนตติ”^๓ แปลว่า ผลักไสไปสู่ภพชาติ แต่อย่างไรก็ตาม เมื่อมีความมืดย่อมมีแสงสว่าง เมื่อมีความร้อนก็ต้องมีความเย็น เมื่อมีสวรรค์ก็ต้องมีนรก เมื่อมีทุกข์ความดับทุกข์ (สุข) ก็ต้องมี เมื่อมนุษย์เกิดมาแล้วในปฐมวัยส่วนใหญ่เกิดมาเพื่อแสวงหาความสุขพอมัชฌิมวัยเปลี่ยนแนวคิดมาเกิดมาเพื่อประกอบอาชีพเพื่อให้ตนเองและครอบครัวดำรงอยู่ได้และมีความสุข แต่พอถึงปัจฉิมวัยจำนวนหนึ่งได้เกิดการเรียนรู้ใหม่ว่า ชีวิตต้องแสวงหาความพ้นทุกข์ เพราะมองว่าชีวิตนั้นที่ผ่านมาและที่แท้แล้วแล้วแต่มีทุกข์ บางคนเกิดมาโชคร้ายมากก็ไม่ต้องคิดเรื่องเหล่านี้เลย คิดแต่แสวงหาความสุขอย่างเดียว ส่วนผู้ที่แสวงหาความพ้นทุกข์นั้นก็มียุทธวิธีแสวงหาความพ้นทุกข์หรือความอิสระแตกต่างกันไป

ศาสนาพราหมณ์ซึ่งกำเนิดก่อนพระพุทธศาสนาจึงสอนเรื่องการบำเพ็ญเพียร หรือ ผู้ประพฤติตนให้เป็นพราหมณ์นี้มีลำดับขั้นแห่งการบำเพ็ญตน เรียกว่า อาศรม ๔ ของผู้บำเพ็ญตน คือ

๑) **พรหมจารี** แปลว่า ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ คือช่วงชีวิตสำหรับการศึกษาเล่าเรียน เพื่อพอกพูนความรู้

๒) **คฤหัสถ์** แปลว่า ผู้ครองเรือน คือช่วงเวลาในการหาความสุขทางโลก มีครอบครัว มีบุตรธิดา แสวงหาทรัพย์สมบัติ ประกอบศาสนพิธีและรับผิดชอบต่อชุมชน

๓) **วนปรสฺถ์** แปลว่า ผู้อยู่ป่า คือช่วงที่จะต้องปล่อยวางจากชีวิต ครอบครัวยุทธและมีความสุขทางโลกแล้วหันมาปฏิบัติธรรม ทำตนให้สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมด้วยการออกไปพำนักอยู่อาศรมในป่า บำเพ็ญตบะและข้อปฏิบัติอื่นๆทางศาสนาอย่างเคร่งครัด

๔) **สันยาสี** แปลว่า ผู้แสวงหาธรรม คือการปฏิบัติเพื่อบรรลุโมกษะอันเป็นจุดหมายปลายทาง เป็นช่วงที่สละทุกอย่าง เหลือแต่ผ้านุ่งกับภาชนะสำหรับใส่อาหารและหมอน้ำ เทียวจาริกทั่วไปในช่วงเวลาที่เกิดการแตกแยกภักตินิกายต่าง ๆ^๔

ศ.นพ.ประเวศ วสี กล่าวว่า “ในศาสนาฮินดูเห็นว่า ปริมาณันหรือพรหมมันเป็นสิ่งสูงสุดแต่ละคน มีอัตราหรืออัตรมันซึ่งเล็ก ๆ ปริมาณัน คือ ในศาสนาที่มีพระเจ้า พระเจ้าคือสิ่งสูงสุด ที่เมื่อใครเข้าถึงพระเจ้าก็จะหลุดพ้นจากความคับแคบในตัวเอง มีความเป็นอิสระ”^๕ มนุษย์ทุกคนต้องการความเป็นสุข อิสระ มนุษย์มีคุณสมบัติพิเศษกว่าสัตว์ประเภทอื่น คือ เป็นสัตว์ที่ฝึกได้ พัฒนาได้ ศึกษาได้ เรียนรู้ได้

^๓ วิ.มหา.(บาลี) ๕/๑๘๗/๖๕.

^๔ ดวงธิดา ราเมศวร์, “อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน”, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๓๗), หน้า ๖-๙.

^๕ ประเวศ วสี, “ความเป็นมนุษย์กับการเข้าถึงสิ่งสูงสุดความจริง ความงาม ความดี”, กรุงเทพมหานคร: กรีนปัญญาญาณ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๐.

เรียกได้ว่าเป็นสัตว์พิเศษ คือ แปรจากสัตว์อื่นที่ฝึกไม่ได้ที่อยู่ได้ด้วยสัญชาตญาณ เกิดมาเรียนรู้จากพ่อแม่ไม่นานก็อยู่รอดได้ ส่วนมนุษย์จะประเสริฐได้ต้องฝึก ถ้าไม่ฝึกก็ไม่ประเสริฐ คำว่าฝึกคือต้องศึกษา^๖

ในปีที่ ๒๐ ก่อนพุทธศักราช เจ้าชายสิทธัตถะ โคตมะ ได้ประสูติ แต่เจ้าชายสิทธัตถะ พบว่าเพียงแค่อำสอนตามหลักอาศรม ๔ ดังกล่าวยังไม่ใช้วิถีแห่งการหลุดพ้น พระองค์ไม่สามารถปลดเปลื้องพันธนาการใด ๆ ได้ด้วยการมุ่งแสวงหาความรู้อย่างไม่สิ้นสุด โดยที่ไม่ทราบได้เลยว่าที่สุดของความรู้ที่จะบรรลุให้ถึงจุดสุดยอด คือ การหลุดพ้น นั่นคืออะไร พระองค์จึงตัดสินใจละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่าง ทั้งทรัพย์สมบัติ และครอบครัว ละทิ้งทางโลกแล้วออกจากวัง โดยตัดสิ้นใจออกบวชเป็นพระสมณะโคตม เพื่อมุ่งแสวงหาความรู้ที่เป็นสัจธรรมอันจริงแท้ ที่พระองค์ยังไม่ถึง และไม่ทราบเลยว่ามันคืออะไร คล้ายการมุ่งสู่จุดมุ่งหมายอันว่างเปล่าในเส้นทางข้างหน้า ทั้งบำเพ็ญทุกริกิริยา คือ การทรมานตนตามแบบอย่างของศาสนาเซน ทั้งอดข้าวอดน้ำจนร่างกายผ่ายผอม พระองค์ก็กลับพบว่ายิ่งทุกข์หนักในเส้นทางการศึกษาหาสัจธรรมของพระองค์นั้น พระองค์ได้พบและทดลองในการแสวงหาทางหลุดพ้นด้วยวิธีการต่าง ๆ เท่าที่ผ่านเข้ามา ในความคิดคำนึงของพระองค์ ทดลองแนวทางของลัทธินิกายสำนักต่าง ๆ เสียยิ่งกว่าเดิม จนในที่สุดพระองค์ก็ทรงบรรลุแก่สัจธรรม เมื่อวันหนึ่งที่พระองค์นั่งประทับสมาธิอยู่ใต้ต้นโพธิ์ต้นหนึ่ง พระองค์ก็บังเกิดบรรลุถึงสัจธรรมขั้นสูงสุดที่เป็นทางบรรลุสู่จุดสูงสุดแห่งชีวิต จนสามารถหลุดพ้นออกจากบ่วงใด ๆ ทั้งหมด^๗

กระบวนการที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น หรือ พุทธการกรรม จำเป็นอย่างมากที่จะต้องรู้และศึกษา ด้วยเหตุผล ๒ ประการคือ

๑) เป็นหลักการที่ชาวพุทธต้องรู้ หากเราไม่ทราบ ไม่รู้จักอาจทำให้ศรัทธาในพระพุทธานุศาสนาลือลั่นหรือเข้าข่ายเกิดลัทธิใหม่ซึ่งมีอยู่ในรูปแบบพระพุทธานุศาสนาดั้งเดิมในความเชื่อและแนวทางปฏิบัติ อาจผิดพลาดได้ เพราะเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธานุศาสนาคือพระนิพพาน และกระบวนการเข้าสู่พระนิพพานนั้นผิดพลาดไม่ได้แม้แต่ ๑ มิลลิเมตร ดังพระเรฎกานะ จันทวิมลเถระ^๘ กล่าวว่า “หากบุคคลยืนอยู่ที่ไกลปล่อยธนูทะลุผ่านช่องกุญแจนั้นยากยิ่งนัก และถ้าหากนำเอาขนม้าเส้นหนึ่งผ่าออกเป็น ๗ ส่วน แล้วนำเอาส่วนที่ ๗ ไปตั้งวางไว้ระยะ ๓๕ วา แล้วให้นายขมังธนูยิงตรงกลางเส้นขนม้าส่วนที่ ๗ นั้น ยากยิ่งกว่า แนวทางปฏิบัติเพื่อพระนิพพานนั้นยากยิ่งกว่ายิงธนูตรงกลางเส้นขนม้าส่วนที่ ๗ นั้น”^๙

^๖ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต), “พุทธธรรมฉบับเดิม”, (กรุงเทพมหานคร: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๔๓.

^๗ ดวงจิตา ราเมศวร์, “อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน”, หน้า ๗.

^๘ พระเรฎกานะ จันทวิมลเถระ, “อริยสัจธรรม ๔ ประการ”, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๔), หน้า ๙.

^๙ พระเรฎกานะ จันทวิมลเถระ ได้เขียนว่าเป็นบทสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระอานนท์, อ้างในพระเรฎกานะ จันทวิมลเถระ, “อริยสัจธรรม ๔ ประการ”, หน้า ๙.

๒) เพื่อเป็นแบบอย่างในการปฏิบัติตามพระศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา^{๑๐} ดังนั้น กระบวนการที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงมีความสำคัญที่จะต้องค้นคว้า เรียนรู้ วิจัยเป็นเป็นประโยชน์ต่อวิชาการและเป็นแนวทางปฏิบัติตามสืบทอดพระพุทธศาสนาที่ถูกต้องต่อไป

ผลการศึกษา

ศาสดาของในโลกนี้มีจำนวนมากหากจะสรุปประเภทของศาสดาแล้วมี ๒ ประเภท ได้แก่ เทวนิยม และอเทวนิยม สำหรับศาสนาพุทธนั้นจัดเป็นประเภทอเทวนิยม คือ ศาสดาที่เป็นมนุษย์ธรรมดา มีตัวตนอยู่จริงไม่ใช่เทพเจ้า และในบรรดาศาสดาอเทวนิยมนั้นศาสดาแห่งพระพุทธศาสนานั้น ถือว่ามีกระบวนการที่แตกต่างจากศาสดาคือมีอดีตชาติที่สะสมความดีมาจนเต็มเปี่ยมที่เรียกว่า บารมี ดังนั้น กระบวนการที่ทำให้ได้มาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือที่เรียกว่า “พุทธการกรรม” พระพุทธโสมเถระกล่าวหมายถึงบารมี ๑๐ ประการ^{๑๑}

ในทัศนะของผู้เขียนเรียบเรียงมีองค์นวัตกรรมแห่งพุทธการกรรมประกอบด้วยกัน ๓ ประการ คือ (๑) การสะสมกุศลบารมี ๑๐ ประการในอดีตชาติ (๒) มีปัญญาบารมีเต็มเปี่ยมในปัจจุบันชาติ (๓) มีปฏิจตุสมุปบาทเป็นอารมณ์ ซึ่งมีหลักปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ดังนี้

๑. การสะสมกุศลบารมี ๑๐ ประการในอดีตชาติ

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องเหตุและผล หากปัจจุบันคือผล ย่อมเกิดมากจากอดีตเหตุ ในคัมภีร์ไตรปิฎกและอรรถกถามีคัมภีร์ชุดหนึ่งชื่อ คัมภีร์ชาตก (ชาตก) แปลว่า คัมภีร์ที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า ดังนั้น หากบุคคลสงสัยในความเป็นพระพุทธเจ้าไม่ว่าจะประสูติแล้วเดินได้ ๗ ก้าว สงสัยในปาฏิหาริย์ ๓ คือ อิทธิปาฏิหาริย์ อาเทศนาปาฏิหาริย์ อนุศาสน์ปาฏิหาริย์ หรือ ปาฏิหาริย์ต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ต้องไปศึกษาคัมภีร์ชาตก พระชาติในอดีตชาติ ๔ อสงไขยแสนมหากัป และในภพชาติทั้งหมดตั้งแต่อดีตชาติมานั้น ได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้ามาแล้ว พระคันถรจนจารย์ กล่าวไว้ว่า “พระสัมมาสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา (ศากยโคดม) ทรงบำเพ็ญพระบารมีประเภทปัญญาธิกะ” โดยผู้เขียนเรียบเรียงได้แบ่งออกเป็น ๓ กาล คือ

๑) **ทุเรณิกาน เหตุในอดีตชาติที่แสนไกล** เริ่มปรารถนาจะเป็นพระพุทธเจ้า คือ คิดอยู่ในพระฤทธิยอย่างเดียว (มโนปณิธาน) นานถึง ๗ อสงไขยกัป จึงเปล่งวาจาปรารถนาพุทธภูมิ (จักเป็นพระพุทธเจ้า) ในระยะเวลาช่วงนี้ พระองค์ได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์แรก ชื่อว่า พระพรหมเทวะ และได้อยู่ในพระพุทธศาสนาได้พบพระพุทธเจ้าทั้งสิ้น ๑๒๕,๐๐๐ พระองค์

^{๑๐} ขุ.ชา.อ.(ไทย) ๑/๓๖

๒) อวิทุเรณิทาน เหตุในอดีตชาติไม่ไกลมากนัก ต่อจากนั้นทรงเปล่งวาจา (วจีปณิธาน) นานถึง ๙ อสงไขยกัป พุทธเจ้าของเรา ได้เปล่งในพุทธกาลของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า “พระปุราณศากยมุนี” ในระยะเวลาช่วงนี้ พระองค์ได้พบอยู่เฉพาะพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งสิ้น ๓๘๗,๐๐ พระองค์

๓) สันติเกณิทาน เหตุในอดีตชาติที่ใกล้นี้ (หมายถึง ก่อนจะตรัสรู้สัมมาสัมพุทธเจ้า) ต่อจากนั้นนานถึง ๔ อสงไขยแสนกัป จึงปรารถนาพร้อมทั้งกายและใจได้ จึงได้เป็นองค์อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ในระยะเวลาช่วงนี้ พระองค์ได้พบอยู่เฉพาะพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ารวมทั้งสิ้น ๒๗ พระองค์^{๑๑}

สรุปได้ว่า พระบรมโพธิสัตว์เจ้าของเรา ถ้าเริ่มตั้งแต่พระองค์ตั้งพระหฤทัยสร้างพระบารมีมานั้น รวมทั้งสิ้นนับได้ ๒๐ อสงไขยแสนกัปเศษ ได้พบอยู่เฉพาะพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าในอดีตที่ผ่านมารวมทั้งสิ้น ๕๑๒,๐๒๗ (ห้าแสนหนึ่งหมื่นสองพันยี่สิบเจ็ด) พระองค์^{๑๒} ระยะเวลา ๒๐ อสงไขยแสนเศษกัปนั้นพระโพธิสัตว์ได้สร้างกุศลบารมี^{๑๓} ๑๐ ปรกาการ^{๑๔} ดังนี้

๑) ทานบารมี ให้ทานเพื่อพระนิพพาน การให้ทานนั้นเปรียบดั่งหม้อน้ำเต็มเปี่ยม ใครผู้ใด ผู้หนึ่งคว่ำปากลง น้ำย่อมไหลออกหมด น้ำย่อมไม่ซังเหลืออยู่ ผู้ทำทานบารมีเห็นผู้ขอไม่ว่าจะตำทราวม ปานกลางและสูง จึงให้ทานให้หมด เหมือนหม้อน้ำที่เขาคว่ำปากลงไว้ฉะนั้น

๒) แม่ศีลบารมี การรักษาศีลเพื่อพระนิพพาน ต้องบำเพ็ญศีลให้บริบูรณ์ในทุกภพทุกภูมิ เหมือนเนื้อทรายจามรี ไม่เห็นแก่ชีวิต รักษาเฉพาะขนหางของตนเท่านั้น ฉนใด ผู้บำเพ็ญศีลบารมี ก็ฉนนั้น ปรารถนาว่าตั้งแต่นี้ไปอย่าได้เห็นแม่แก่ชีวิต จะรักษาเฉพาะศีลเท่านั้น

๓) เนกขัมมบารมี บำเพ็ญเพื่อออกเพื่อออกจากภพภูมิ เหมือนผู้อยู่ในเรือนจำมาเป็น เวลานาน ไม่อยากอยู่ มิได้มีความรักใคร่ในเรือนจำนั้นเลยโดยที่แท้มีแต่รำคาญอย่างเดียว ฉนใด ผู้ต้องการพระนิพพาน ก็ฉนนั้นเหมือนกัน ทำภพภูมิทั้งปวงให้เป็นเช่นกับเรือนจำ รำคาญอยากจะพ้นไป จากภพทั้งปวง มุ่งหน้าต่อเนกขัมมะ คือการออกจากกามเท่านั้น

^{๑๑} พระคณิศรจนาจารย์, “สัทธการวิบาก กว่าจักเป็นพระพุทธเจ้า” พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๕๒) หน้า ๑๗๕-๑๗๖.

^{๑๒} สมบุรณ์ ตาสนธิ, “กว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า”, (นนทบุรี : อิงปิยอนต์ ธรรมะ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๓.

^{๑๓} คำว่า “บารมี” คือ กุศลความดีที่มุ่งตรงต่อเป้าหมายคือฝั่งแห่งพระนิพพาน ดังบาลีวิเคราะห์ว่า ปรี เสฏฺฐิ นิพพาน มยติ คจฺฉตีติ ปรีโม, พระอัครกวางสเถระพระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, แปลโดย พระมหานิมิต ธรรมหาโส และ จำรูญ ธรรมดา, “สัตถนิตีธาตุมาลา”, (กรุงเทพมหานคร : พัทธกษย์อักษร, ๒๕๔๖,) หน้า ๙๓๘.

^{๑๔} ขุ.ชา.อ.(ไทย) ๑/๓๖-๔๕.

๔) ปัญญาบารมี บำเพ็ญสะสมปัญญา ต้องเข้าไปหาบัณฑิตแม้อันไหนก็ตามปัญหา อย่าได้เว้นใคร ๆ ไม่ว่า จะเป็นคนชั้นต่ำชั้นกลาง และชั้นสูง เหมือนภิกษุผู้ถือเทียวบิณฑบาตเป็นวัตร ไม่ละเว้นตระกูดใด ๆ ไม่ว่าจะเป็นตระกูดชั้นต่ำเป็นต้น ไปบิณฑบาตตามลำดับ

๕) วิริยบารมี บำเพ็ญเพียร เหมือนพญาราชสีห์เป็นผู้มีความเพียรมั่นในทุก ๆ อิริยาบถ ฉันทิ ผู้ปรารถนาวิพพานก็ฉันทิ เป็นผู้มีความเพียรมั่น ไม่ย่อหย่อนทุกๆ อิริยาบถ ทุกภพทุกภูมิ

๖) ขันติบารมี บำเพ็ญความอดทน ต้องอดทนทั้งในการยกย่องนับถือและในการดูถูกดูหมิ่น เหมือนอย่างว่า คนทั้งหลายทั้งของ สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ลงบนแผ่นดิน แผ่นดินก็มีได้กระทำความรักและความขัดเคืองเพราะการกระทำอันนั้น ย่อมอดทน อดกลั้นไว้ได้ฉันทิ ผู้บำเพ็ญขันติบารมี ฉันทิเหมือนกัน เป็นผู้อดทนได้ทั้งในการนับถือทั้งในการดูหมิ่น

๗) สัจจบารมี บำเพ็ญสัจจวาจา เมื่อสบนิบาต (สายฟ้าผ่า) จะตกลงบนกระหม่อมก็ตาม อย่าได้กล่าวมุสาวาททั้งรู้ที่อยู่ เหมือนอย่างดาวประกายพริ้วในทุกฤดูกาล หาได้ละวิถีโคจรของตน โคจรไปในวิถีอื่นไม่ ย่อมจะโคจรไปในวิถีของตนเท่านั้น ฉันทิ ผู้บำเพ็ญสัจจะบารมีก็ฉันทิเหมือนกัน อย่าได้ละสัจจะกล่าวมุสาวาทเลย (ในบรรดาศีล ๕ นั้น พระโพธิสัตว์อาจขาดสติล่วงละเมิดบางครั้ง แต่มุสาวาทนั้นพระโพธิสัตว์จะไม่ล่วงละเมิดเด็ดขาด)

๘) อธิษฐานบารมี บำเพ็ญความตั้งใจมั่น พึงเป็นผู้ไม่หวั่นไหวในอธิษฐานที่ได้อธิษฐานไว้ เหมือนอย่างว่าธรรมดาถูกกลมพัดในทิศทั้งปวง ไม่หวั่นไหว ไม่เขยื้อน คงตั้งอยู่ในที่ของตน ฉันทิ ผู้บำเพ็ญอธิษฐานบารมีก็ฉันทิเหมือนกัน ไม่หวั่นไหวในการอธิษฐาน คือการตั้งใจมั่นของตน

๙) เมตตาบารมี บำเพ็ญเมตตาจิต เป็นผู้มิจิตเป็นอย่างเดียวกันทั้งในคนที่เป็นโยบายชนและในคนที่ไม่เป็นโยบายชน เหมือนอย่างว่าธรรมดาน้ำย่อมไหลแผ่ความเย็นเป็นเช่นเดียวกัน ทั้งแก่คนชั่ว ทั้งแก่คนดี ฉันทิ แม้นท่านก็ฉันทิเหมือนกัน เป็นผู้มิจิตเป็นอย่างเดียวกันด้วยเมตตาจิตในสัตว์ทั้งปวงอยู่

๑๐) อุเบกขาบารมี บำเพ็ญวางใจเป็นกลาง^{๑๕} ต้องทำให้บริสุทธิ์ พึงวางใจเป็นกลางทั้งในสุขและทั้งในทุกข์ เหมือนอย่างว่า ธรรมดาแผ่นดินเมื่อคนทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ย่อมไม่โกรธ ไม่ยินดีทำใจเป็นกลางอยู่ ฉันทิ ผู้บำเพ็ญอุเบกขาบารมีก็ฉันทิเหมือนกัน วางใจเป็นกลางอยู่ในสุขและทุกข์^{๑๖}

ดังนั้น พุทธการกรรม คือ บารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้ ประดุจการออกกำลังกายการสะสมเรี่ยวแรงมากตั้งแต่อดีตชาติ ๒๐ แสนเศษก็ให้พร้อมก่อนจะได้เป็นพระพุทเจ้าเพื่อสู้ศึกสงครามครั้งใหญ่

^{๑๕} เรียกว่าอุเบกขาก็จริงแต่เมื่อว่าโดยองค์ธรรมแล้วเป็นกุศลเจตสิก ได้แก่ ตตรมัชชัตตาเจตสิก (ทำใจเป็นกลางที่ประกอบด้วยปัญญา) เรียกว่า ตตรมัชชัตตูปেকขา (วิ.อ.(ไทย) ๑/๒๐๖)

^{๑๖} ขุ.ชา.อ.(ไทย) ๑/๓๖-๔๕.

ในชาติสุดท้ายที่ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณพร้อมทั้งได้เผยแผ่ธรรม ๔๕ พรรษา และ ๔๕ พรรษา นี้คือการรบต่อสู้ครั้งสุดท้ายที่ต้องอาศัยพลังกำลังที่สะสมมา ๒๐ อสงไขยเศษแสนกัป กำลังทั้งหมดที่ได้มาจึงเรียกว่า **พระทศพล** ผู้มีพลังกำลัง ๑๐ ประการ และบารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้อุปถัมภ์ให้สัมมาสัมโพธิญาณเกิดขึ้นด้วยอำนาจแห่งนานักขณิกัมมมปัจจัย (ให้ผลต่างกาลเวลา) อารัมมณปัจจัย เมื่อพระโพธิสัตว์พิจารณาถึงบารมีทั้ง ๑๐ และอุปนิสสยปัจจัย (ช่วยส่งเสริมอย่างมีพลังมาก)

๒. มีปัญญาบารมีเต็มเปี่ยมในปัจจุบันชาติ

กุสลา ธัมมา แปลว่า กุศลธรรมทั้งหลายซึ่งเป็นพหุพจน์และมีจำนวนมาก ได้แก่ กุศลจิต ๒๑ เจตสิก ๓๘^{๑๗} แต่ส่วนที่เป็นหัวหน้าแห่งกุศลนั้นได้แก่ ปัญญา จึงเรียกว่า ปัญญาหรือเจตสิก เพราะเป็นหัวหน้าและเป็นใหญ่กว่ากุศลธรรมทั้งหลาย ปัญญานั้นยังมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า โโพธิ ได้ด้วยดังรูปวิเคราะห์ว่า โโพธิติ รุกโขปิ มคโคปิ สพพญญตญาณปิ นิพพานปิ วุจจติ^{๑๘} แปลว่า ต้นไม้ก็ดี มรรคก็ดี สัพพญญตญาณก็ดี เรียกว่า โโพธิ^{๑๙} ดังนั้น โโพธิในที่นี้จึงหมายถึงมรรคญาณ ปัญญาญาณที่เป็นเพื่อการรู้แจ้งทำลายอวิชชาได้ พระสุกตเถระ อธิบายว่า โโพธิ วุจจติ จตุสุ ญาณสุ ญาณ^{๒๐} แปลว่า ญาณในมรรคทั้ง ๔ เรียกว่า โโพธิ คำว่า “โพธิ” จึงหมายถึง ปัญญาที่เป็นไปในฝ่ายเพื่อการตรัสรู้

ดังนั้น โโพธิปักขียธรรม ธรรมที่เป็นเพื่อการตรัสรู้โดยตรงจึง ได้แก่ ปัญญา (เจตสิก) ส่วนโพธิปักขียธรรมที่เหลือ นั้น เป็นเพียงตัวสนับสนุนปัญญาเท่านั้น ดังนั้น ปัญญาเจตสิก จึงเรียกว่า ปัญญาหรือเจตสิก เพราะเป็นใหญ่หรือหัวหน้ากุศลธรรมทั้งหลาย

กระบวนการเพื่อมีปัญญารู้แจ้งในพระนิพพานนั้น ปัญญาอย่างเดียวนั้น ไม่สามารถจะรู้แจ้งได้ ต้องเป็นปัญญาที่ยกระดับจากปัญญาธรรมตาเป็น อธิปัญญาหรือปัญญาบารมี แต่สำหรับพระโพธิสัตว์ที่จะบ่มเพื่อเป็นพระพุทธเจ้าอันใกล้นี้ (สันติเกนิทาน) นั้น ต้องมีบารมีทั้ง ๙ ประการดังที่กล่าวมาแล้ว ช่วยอุปถัมภ์โดยความเป็นปกตูปนิสสยปัจจัย คือ เป็นปัจจัยตามปกติและต้องมีพลังหนุนแรงอย่างมาก ปัญญาบารมีนั้นเข้าไปรู้ในธรรมชาติ ๓ ประการ ก่อนที่พระโพธิสัตว์เจ้าจะบรรลุธรรมเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกองค์ต้องมีการตรัสรู้ธรรม ๓ ขั้นตอน คือ

๑) **ปฐมยาม ได้รู้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ** รู้ว่าพระองค์และสรรพสัตว์เคยเกิดมาแล้วในอดีตชาติ (ปรากฏในคัมภีร์ชาดก)

^{๑๗} พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาภิจะ, “ธัมมสังคณีสรูปตถนิสสยะ”, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๔.

^{๑๘} วิ.อ.ปจโม ภาโค (บาลี), หน้า ๑๕๑.

^{๑๙} วิ.อ.(ไทย) ๑/๑๘๖.

^{๒๐} พุทธ ธาตุ + อี ปัจจัย, สุกตเถระ. “อภิธานปุพพิกาสุจิ” (บาลี). มหามกุฏราชวิทยาลัย ปรินิวัต, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๖๖๒.

๒) มัชฌิมยาม ได้ชำระทิพยจักขุญาณ ได้แก่จตุปปาตญาณ รู้การเกิดการตายของสรรพสัตว์

๓) ปัจฉิมยาม อาสวัคชญาณ ปัญญาทำให้อาสวะให้สิ้น พอรุณอุทัยก็ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธพุทธเจ้า^{๒๑} กระบวนการแห่งโพธิมรรคญาณเกิดขึ้นนั้นมีการอุปการะแห่งปัจจัย ดังนี้ เหตุปัจจัย อธิปัตปัจจัย อัญญมัญญปัจจัย ฌานปัจจัย มรรคปัจจัย สัมปัตตปัจจัย อัตถิปัจจัย อวิคตปัจจัย

จะเห็นได้ว่า ปัญญาบารมีที่สะสมมา ๒๐ อสงไขยแสนเศษกับในอดีตชาตินั้น ดุจการออกกำลังกายสะสมเรี่ยวแรงพลังงานข้อมมาทั้งหมด ปัญญาบารมีก็คือการต่อสู้จริงในปัจจุบันชาติซึ่งพระองค์ใช้เวลาในการต่อสู้ทั้งหมด ๖ ปีและยกสุตทำใช้เวลาเพียง ๑ คำคั้น เป็นไปเพื่อเกิดญาณทั้ง ๓ ดังกล่าวแล้ว ดังนั้น พุทธการกรรม หลักธรรมที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรงมี ๑ เดียว คือ ปัญญาหรือโพธิ เท่านั้น ที่เหลือเป็นเพียงฝ่ายสนับสนุนให้เกิดปัญญาเท่านั้น เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ และปัญญาที่ขจัดอาสวะกิเลสให้สิ้นไปเรียกว่า อาสวัคชญาณ และอาสวัคชญาณซึ่งเป็นวิปัสสนาญาณที่เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งอารมณ์วิปัสสนาภูมิ คือ ปฏิจจนุปบาท

๓. มีปฏิจจนุปบาทเป็นอารมณ์

กัมมัญฐานในโลกที่มีอยู่ทุกศาสนาสรุปมี ๒ ประเภท คือ สมถกัมมัญฐานและวิปัสสนากัมมัญฐาน วิปัสสนาภูมิหรืออารมณ์วิปัสสนามี ๖ ประการ คือ

๑) ชั้นธ ๕	๒) อายุตนะ ๑๒
๓) ธาตุ ๑๘	๔) อินทริย์ ๒๒
๕) อริยสัจ ๔	๖) ปฏิจจนุปบาท ๑๒ ^{๒๒}

ในอารมณ์แห่งวิปัสสนาทั้ง ๖ นั้นปฏิจจนุปบาทลึกซึ้งยากที่สุด สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์กล่าวว่า “ความเข้าใจในปฏิจจนุปบาท เรียกว่า สัมมาทิฐิ หรือ เห็นถูกต้องและความเห็นที่ถูกต้องนี้เป็นความเห็นที่เรียกว่าเป็นกลาง ๆ ไม่เอียงสุดไปทางใดทางหนึ่ง ปฏิจจนุปบาทเป็นหลักหรือกฎที่แสดงความจริงเป็นกลาง ไม่เอียงสุด ที่เรียกว่า มัชฌนธรรมเทศนา”^{๒๓} ปฏิจจนุปบาทธรรม นับว่าเป็นกระบวนการอันลึกซึ้งที่สุด บุคคลแม้จะมีปัญญามากก็ยากที่จะเข้าใจอย่างลึกซึ้งได้และอารมณ์วิปัสสนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มีอย่างเดียว คือ ปฏิจจนุปบาทหรือปัจจยาการ กระบวนการแห่งปฏิจจน-

^{๒๑} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๕๔/๔๓., พุทธ.อ. ๗๓/๓๐.

^{๒๒} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), “วิปัสสนาภูมิ ๖”, ออนไลน์: <https://www.pagoda.or.th/somdej-payutto/23-0803.html>, ๓๐ เมษายน ๒๕๖๓

^{๒๓} สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), “พุทธธรรม”, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๓๐.

สมุปบาทจึงเป็นธรรมที่คู่กับปัญญาบารมีแห่งพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ที่จะเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น ก่อนที่พระบรมโพธิสัตว์เจ้าจะบรรลุนิพพานเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกองค์ต้องมีการตรัสรู้ธรรม ๓ ขั้นตอน คือ

๑) ปฐมยาม ทรงได้บุพเพนิวาสานุสสติญาณ

๒) มัชฌิมยาม ทรงชำระทิพยจักขุญาณ

๓) ปัจฉิมยาม ทรงหยั่งพระญาณลงในปฏิจกสมุปบาท ทรงพิจารณาวิภูฏะและวิวิภูฏะพออรุณอุทัยก็ทรงเป็นพระพุทธเจ้า^{๒๔}

หลังจากตรัสรู้จึงทรงเสวยวิมุตติสุข คือ พิจารณากระบวนการตรัสรู้ของพระองค์ ด้วยพระองค์เอง ใช้ระยะเวลา ๑ สัปดาห์ ตามหลักฐานในพระไตรปิฎก ว่าด้วยโพธิกถา กล่าวถึงการตรัสรู้ของพระบรมโพธิสัตว์เจ้า ในวินัยปิฎกมหาวรรค ว่า

“เตน สมเยน พุทฺโธ ภควา อรุเวลายิ วิหริติ นชชา เนรยชราย ตีเร โพธิรุกขมุเล ปจมาภิสสมพุทฺโธ ฯ อถโฆ ภควา โพธิรุกขมุเล สตตทาหิ เอกปลลงเกน นิสิติ วิมุตติสุขปฏิสเวหิ อถโฆ ภควา รตติยา ปจมี ยามิ ปฏิจกสมุปทาหิ อนฺโลมปฏิโลมิ มนสากาสิ”^{๒๕}

แปลว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าเมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา เขตตำบลอรุเวลา ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ประทับนั่งโดยบัลลังก์เดียว^{๒๖} เสวยวิมุตติสุขอยู่ ณ ควางตันโพธิพฤกษ์เป็นเวลา ๗ วัน ที่นั้น พระผู้มีพระภาคทรงมนสิการปฏิจกสมุปบาท โดยอนุโลมและปฏิโลมตลอดปฐมยาม^{๒๗} พระโพธิสัตว์ได้บรรลุทั้งสมถกัมมัญฐาน และวิปัสสนากัมมัญฐานตามลำดับญาณ ๓ ดังนี้

๑) ปฐมยามบรรลุบุพเพนิวาสานุสสติญาณ คือ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดั่งเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้น้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ คือ ๑ ชาติบ้าง ๗๓๐,๐๐๐ ชาติบ้าง ตลอดสังวิภูฏกัปบ้าง ตลอดวิวิภูฏกัปบ้าง ตลอดสังวิภูฏกัปและวิวิภูฏกัปบ้าง หลายกัปว่า ในภพโน้น มีชื่ออย่างนั้น มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหาร เสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นก็เกิดในภพโน้น มีชื่อ มีตระกูล มีวรรณะ มีอาหารเสวยสุขทุกข์ และมีอายุอย่างนั้น ๆ จุตติจากภพนั้นจึงมาเกิดในภพนี้ ระลึกชาติก่อนได้หลายชาติ พร้อมทั้งลักษณะทั่วไป และชีวประวัติอย่างนี้ ได้บรรลุวิชาที่ ๑ ในยามแรกแห่งราตรี ความมืดมืดคืออวิชชา กำจัดได้แล้ว แสงสว่างคือวิชชาได้เกิดขึ้น เปรียบเหมือน

^{๒๔} พุทธ.อ. ๗๓/๓๐.

^{๒๕} วิ.มหา.(บาลี) ๔/๑/๑.

^{๒๖} นั่งโดยบัลลังก์เดียว หมายถึงนั่งขัดสมาธิโดยไม่ลุกขึ้นเลยตลอด ๗ วัน (วิ.อ.๓/๑/๓)

^{๒๗} วิ.มหา.(ไทย) ๔/๑/๑.

แสงสว่างเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ นี่คือการเจาะกระเปาะไขคืออวิชชา ออกมาครั้งที่ ๑^{๒๘} เหมือนการเจาะออกจากกระเปาะไขของลูกไก่ การบรรลุธรรมในปฐมยามนี้นับว่าเป็นการตรัสรู้ครั้งที่ ๑ ซึ่งได้มาด้วยอภิญญาบารมี ซึ่งพระบรมโพธิสัตว์ได้สะสมมาแล้วในอดีตชาติ นับไม่ถ้วน นับได้ถึง ๒๐ อสงไขย แต่เป็นอภิญญาเป็นตัวเด่นหรือสมถกัมมัฏฐานเป็นตัวเด่นมีปัญหา เป็นภาวะรู้ในระดับสุดท้ายหรือยอด

๒) มัชฌิมยามบรรลุจุตูปปาตญาณ คือ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ นั้นได้น้อมและไม่งาม เกิดดีและไม่ดี ด้วยตาที่พยอันบริสุทธิ์เหนือมนุษย์ รู้ชัดถึงหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์ที่ประกอบกายทุจริต วิจจริต มโนทุจริต กล่าวร้ายพระอริยะมีความเห็นผิด และชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นผิด พวกเขาหลังจากตายแล้วจะไปบังเกิดในอบาย ทุกติ วินิบาต นรก แต่หมู่สัตว์ที่ประกอบกายสุจริต วิสุจริตมโนสุจริต ไม่กล่าวร้ายพระอริยะ มีความเห็นชอบ ชักชวนผู้อื่นให้ทำกรรมตามความเห็นชอบ พวกเขาหลังจากตายแล้ว จะไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เราได้บรรลุวิชาที่ ๒ ในยามที่ ๒ แห่งราตรี ความมืดมืดคืออวิชชา กำจัดได้แล้ว แสงสว่างคืออวิชชาได้เกิดขึ้นแก่เราเปรียบเหมือนแสงสว่างเกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียร อุทิศกายและใจ นี่คือการเจาะกระเปาะไขคืออวิชชาออกมาครั้งที่ ๒^{๒๙} เหมือนการเจาะออกจากกระเปาะไขของลูกไก่ การบรรลุธรรมในมัชฌิมยามนี้นับว่าเป็นการตรัสรู้ครั้งที่ ๒ ซึ่งได้มาด้วยอภิญญาบารมี ซึ่งพระบรมโพธิสัตว์ได้สะสมมาแล้วในอดีตชาติ นับไม่ถ้วน นับได้ถึง ๒๐ อสงไขย แต่เป็นอภิญญาเป็นตัวเด่นหรือสมถกัมมัฏฐานเป็นตัวเด่นมีปัญหา เป็นภาวะรู้ในระดับสุดท้ายหรือยอด

การหยั่งรู้ในญาณทั้งสอง คือ ปุพเพนิวาสานุสติญาณและจุตูปปาตญาณ มีสมถกัมมัฏฐานอุปถัมภ์และเป็นโลกิยญาณ

๓) ปัจฉิมยามบรรลุอัสวักขยญาณ เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสเพียงดังเนิน ปราศจากความเศร้าหมอง อ่อน เหมาะแก่การใช้งาน ตั้งมั่นไม่หวั่นไหวอย่างนี้ เรานั้นได้น้อมจิตไปเพื่ออัสวักขยญาณ ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา นี้อัสวะ นี้อัสวสมุทัย นี้อัสวานิโรธ นี้อัสวานิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อเรารู้เห็นอยู่อย่างนี้ จิตได้หลุดพ้นจากกามาสะวะ ภาวสะวะ อวิชชาสะวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็รู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว^{๓๐} ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ไม่มีกิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกต่อไปพราหมณ์ พระองค์

^{๒๘} วิ.อ.(ไทย) ๑/๒๑๕-๒๒๖.

^{๒๙} วิ.อ.(ไทย) ๑/๒๒๗-๒๓๕

^{๓๐} คำว่า “พรหมจรรย์” ในที่นี้หมายถึงเอาอริยมรรค คือ พระอรหันต์อยู่ประพตติอริยมรรคจบแล้ว ส่วน กัลยาณปุถุชนและพระเสขะ ๗ พวก ยังต้องอยู่ประพตติมรรคพรหมจรรย์ต่อไป (วิ.อ. ๑/๑๔/๑๖๙)

ได้บรรลุวิชาที่ ๓ ในยามที่ ๓ แห่งราตรี ความมืดมิดคืออวิชาเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างคือวิชา
ได้เกิดขึ้น เปรียบเหมือนแสงสว่างเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรอุทิศกายและใจ^{๑๑} นี่คื
การเจาะกระเปาะไขคือวิชาออกมาครั้งที่ ๓ เหมือนการเจาะออกจากกระเปาะไขของลูกไก่”^{๑๒}
การบรรลุธรรมในปัจฉิมยามนั้นนับว่าเป็นการตรัสรู้ครั้งที่ ๓ ซึ่งได้มาด้วยปัญญาบารมี ซึ่งพระบรมโพธิสัตว์
ได้สะสมมาแล้ว ในอดีตชาตินับไม่ถ้วน นับได้ถึง ๒๐ อสงไขย อาสวัภยญาณนี้คือการตรัสรู้อริยสัจ คือ
ปฏิจจนมุปบาทอนุโลม ๑๒ และปฏิโลม ๑๒ ทรงหยั่งพระญาณลงในปฏิจจนมุปบาท ญาณที่เข้าไปรู้ใน
ปฏิจจนมุปบาท คือ อาสวัภยญาณ ดังปฐมพุทธวจนะว่า วิสงขารคตฺ จิตตฺ ตณฺหานํ ขยมชฌคา^{๑๓} คือ
ละอวิชาได้แล้ว วิชาเกิดขึ้น ดังพระบาลีว่า “อวิชา ปหิณา โหติ วิชา อุปฺปนนา”^{๑๔} การตรัสรู้
ของพระพุทธเจ้าต้องตรัสรู้ทั้งสมถะและวิปัสสนา คือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณและจุตูปาตญาณ
(อภิญาญบารมี) เป็นสมถกัมมัฏฐาน อันเนื่องมาจากในพระวินัยปิฎก มหาวรรค เล่มที่ ๑ พระพุทธองค์
ตรัสถึงปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจุตุดมฌานตามลำดับ แล้วตรัสถึงได้บรรลุปุพเพนิวาสา
นุสสติญาณและจุตูปาตญาณ^{๑๕} ส่วนอาสวัภยญาณเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน (วิวิญญูกุสลปารมี)
เป็นกระบวนการเปลี่ยน (transformation) ผ่านจากโพธิสัตว์ปุถุชนให้กลายเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
วิปัสสนารมณฺ์ หรือวิปัสสนาภูมิคือปฏิจจนมุปบาท จึงเป็นอริยสัจจกัมมัฏฐานและเป็นพุทธการกรรม
ที่มีอำนาจหนึ่งที่สำคัญที่อุปถัมภ์ให้กับโพธิมรรคญาณและโพธิผลญาณเกิดขึ้น ที่เรียกว่าอาสวัภยญาณ
และการอุปถัมภ์อย่างนี้จึงเป็นการอุปถัมภ์โดยความเป็นปัจเจย ได้แก่ อารมณปัจเจย อารมมณาธิปติ
ปัจเจย และปกตูปนิสสยปัจเจย (ปฏิจจนมุปบาทเป็นอารมณฺ์อย่างแรงกล้าอุปถัมภ์ให้อาสวัภยญาณ
เกิดขึ้น) ปฏิจจนมุปบาทจึงเป็นดุจโคชและที่เลี้ยงคอยให้น้ำ ดังภาพดังนี้

พุทธการกรรม ๓ ประการ

^{๑๑} วิชา อธิคตา อวิชา วิหตา วิชา อุปฺปนนา ตโม วิหโต อาโลโก อุปฺปนโน ยถาติ อฺปฺมตฺตสฺส อาตานิโน
ปหิตตฺตสฺส วิหโรโต

^{๑๒} ที.อ.(ไทย) ๑/๒๓๕-๒๓๙.

^{๑๓} ขุ.ธ.(บาลี) ๒๕/๑๕๓-๑๕๔/๔๔.

^{๑๔} สํ.นฺ.(บาลี) ๑๖/๑/๘๐.

^{๑๕} ดุรายละเอียดยใน วิ.มหา. (ไทย) ๑/๑/๑.

หากเปรียบเทียบการสร้างบารมี ๑๐ ประการดังการออกกำลังกายในอดีตชาติที่ใช้เวลายาวนานถึง ๒๐ อสงไขยเศษแสนกัป กว่าจะได้โพธิญาณหรืออัสวักขยญาณ คือการต่อสู้ที่ยาวนานถึง ๗ ปี และใช้เวลาไม่ถึงเสี้ยววินาทีเพื่อเกิดโพธิญาณในปัจจุบันชาติ และ ปฏิจจสมุบาทอันเป็นอารมณ์วิปัสสนา เปรียบครุหรือโคษฐ์ค้อยชี้แนะและพี่เลี้ยงผู้คอยให้น้ำ ทั้ง ๓ ประการนี้ จึงชื่อว่า พุทธการกรรม กระบวนการที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

สรุป

สรรพสัตว์ตกอยู่ในการเดินทางไปในวัฏฏสงสาร หรือ ภพภูมิหาต้นและปลายไม่มีที่สิ้นสุด สัตว์ที่ถูกอวิชชาและตัณหาครอบงำไว้ผลักดันให้เกิดและตาย ยากที่คำนวณหรือคาดคะเนได้ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดบรรลุถึงอริยสัจธรรมขั้นสูงสุดที่เป็นทางบรรลุสู่จุดสูงสุดแห่งชีวิต จนสามารถหลุดพ้นออกจากบ่วงใด ๆ ทั้งหมดจึงเกิดอิสรภาพคือพระนิพพาน กระบวนการที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นเรียกว่า “พุทธการกรรม” ศาสดาในโลกนี้มี ๒ ประเภทคือเทวนิยมและอเทวนิยม สำหรับ ศาสดาศาสนาพุทธนั้นจัดเป็นประเภทอเทวนิยม คือ ศาสดาที่เป็นมนุษย์ธรรมดาด้วยตัวตนอยู่จริงไม่ใช่เทพเจ้า และในบรรดาศาสดาอเทวนิยมนั้น ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนาถือว่ามีกระบวนการที่แตกต่างจากศาสดาคือมีอดีตชาติที่สะสมความดีมาจนเต็มเปี่ยมที่เรียกว่า บารมี ดังนั้น กระบวนการที่ทำให้ได้มาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือที่เรียกว่า พุทธการกรรม ๆ นั้นมีองค์ประกอบด้วยกัน ๓ ประการ คือ (๑) การสะสมกุศลบารมี ๑๐ ประการ ในอดีตชาติ บารมีทั้ง ๑๐ ประการนี้ ประดุจการออกกำลังกาย การสะสมเรียวแรงมากตั้งแต่อดีตชาติ ๒๐ แสนเศษกัปให้พร้อมก่อนจะได้เป็นพระพุทธเจ้าเพื่อสู้ศึกสงครามครั้งใหญ่ในชาติสุดท้ายที่ได้บรรลุสัมมาสัมโพธิญาณ (๒) มีปัญญาบารมีเต็มเปี่ยมในปัจจุบันชาติ ที่ทำให้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยตรงมี ๑ คือ ปัญญาหรือโพธิ เท่านั้นที่มีการต่อสู้กับอวิชชา ในปัจจุบันชาติซึ่งพระองค์ใช้เวลาในการต่อสู้ทั้งหมด ๖ ปีและยกสุดท้ายใช้เวลาเพียง ๑ คำคืน ธรรมที่ เหลือมี สติ สมาธิเป็นต้น เป็นเพียงฝ่ายสนับสนุนให้เกิดปัญญาเท่านั้น เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม (๓) มีปฏิจจสมุบาทเป็นอารมณ์ อารมณ์แห่งวิปัสสนาคือปฏิจจสมุบาทจึงเป็นพุทธการกรรมเป็น ปัจจัยภายนอกและเป็นอริยสัจจะก็มีภูมิจานที่มีอำนาจที่สำคัญในการอุปถัมภ์ให้กับโพธิมรรคญาณและ โพธิผลญาณเกิดขึ้น ที่เรียกว่าอัสวักขยญาณ ปฏิจจสมุบาทจึงเป็นดุจโคษฐ์และพี่เลี้ยงคอยให้น้ำเท่านั้น ในบรรดาพุทธธรรมทั้ง ๓ ประการนั้นเป็นปัจจัยภายในมี ๒ ได้แก่ (๑) บารมี ๑๐ ประการในอดีตชาติ ที่สะสมพร้อมแล้ว (๒) ปัญญาบารมีปัจจุบันชาติ และปัจจัยภายนอกมี ๑ ได้แก่ ปฏิจจสมุบาทอารมณ์

บรรณานุกรม

- ดวงจิตา ราเมศวร์. **อารยธรรมที่ยิ่งใหญ่แห่งเอเชีย อินเดีย-จีน**. กรุงเทพมหานคร : เคล็ดไทย, ๒๕๓๗.
- ประเวศ วสี. **ความเป็นมนุษย์กับการเข้าถึงสิ่งสูงสุดความจริง ความงาม ความดี**. กรุงเทพมหานคร: กรีนปัญญาญาณ, ๒๕๕๐.
- พระคันถรจนาจารย์. **สัสมการวิภาก กว่าจะจักเป็นพระพุทธเจ้า**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ส.ธรรมภักดี, ๒๕๕๒.
- พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจियะ. **ธัมมสังคณีสรูปัตถนิสสยะ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: หจก. ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๕.
- พระเรฎกานเน จันทวิมลเถระ. **อริยสังจธรรม ๔ ประการ**. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๔.
- พระอัครคังสเถระ. พระธรรมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) ตรวจชำระ, แปลโดยพระมหานิมิต ธรรมหาโสและจำรรุญ ธรรมดา. **สัททนีติธาตุมาลา**. กรุงเทพมหานคร: พิทักษ์อักษร, พ.ศ. ๒๕๔๖.
- พุทธโฆสมหาเถร. **สมนุตปลาทิกา ปฐม ภาค (บาลี)**. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. **อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๖๐.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับ มหามกุฏราชวิทยาลัย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตโต). **พุทธธรรมฉบับเดิม**. กรุงเทพมหานคร: เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๓.
- _____. **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สมบุรณ์ ตาสนธิ. **กว่าจะเป็นพระพุทธเจ้า**. นนทบุรี : อิงปิยอนันต์ ธรรมะ, ๒๕๕๔.
- สุภูติเถระ. **อภิธานปฎิปปากาสูจิ**. มหามกุฏราชวิทยาลัย ปริวัต. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต). **วิปัสสนาภูมิ ๖**, ออนไลน์ <https://www.pagoda.or.th/somdej-payutto/23-0803.html>, ๓๐ เมษายน ๒๕๖๓